

Π2. ΣΥΝΘΕΩΜΑΙΟ ΔΑΝΕΙΟΥ, 23 Αυγούστου 38 μ.Χ.

ΘΕΜΑ ΚΑΙ ΕΙΔΟΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Συμφώνημα με τους όρους αυτού του συμβολαίου ο Ισχυριών δανείζει 108 δραχμές στον Εργολήτη και τον Ερμία. Το ποσό πρέπει να εξοφληθεί μέσα σε μια προθεσμία τριών μηνών και πέντε ημερών, ειδικά στο οφειλόμενο ποσό θα προστεθούν τόκοι και ποινές.

Το συγκεκριμένο συμβόλαιο δανείου ακολουθεί την κλασική μορφή συμβολαίου γραφικής παράξης της ρωμαϊκής εποχής (*Jur Pap* σ. 88-89. Wolff 1978: 81-91). Συμφώνημα με αυτήν το συμβόλαιο ξεκινά με τη χρονολογία και την τοποθεσία (στ. 1-3). Αντίθετα με την πρακτική που παρατηρείται στα προκειμένα κείμενα, στα ρωμαϊκά σπάνια αναφέρεται ο αριθμός που στο σχετικό γράφειο στο τέλος, εδώ, στ. 36-37, πρόκειται για το γράφειο της κώλης Συναού του Οξύουρχέτη νομού (για τα γράφεια βλ. Wolff 1978: 18-23). Για την έκφραση *ἐν ἀγυιά* (στ. 6-7) βλ. Traversa 1961: 109 αφ. 102 σημ. 4. Wolff 1978: 15-16. Το κριθίως τμήμα του συμβολαίου ορίζει τους συμβαλλόμενους, το ποσό, τις οφειλές, τους εγγυητές και τις ποινές (στ. 1-24). Επικρατεί ο ομολογίες των συμβαλλόμενων (στ. 25-37).

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ
P. Oxy. XLIX 3485

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Για σχολιασμό θεμάτων σχετικών με τον παπύρο βλ. Grund Mitt. σ. 113-165 και Rupprecht 1994: 113-115, 118-119.

ΚΕΙΜΕΝΟ (βασισμένο στο P. Oxy. XLIX 3485)

Στη μηχανοστήρι τάλευρα (recto)
(1ο χέρι)

- έτους δευτέρου Ταίου Καίσαρος Σεβαστού Τερμανικού,
- Μεσορη τριβιάκας, ἐν κώμη Συναού τῆς κατὰ το-
- παρχίας τοῦ Οξύουρχέτου, ἐδανείσεν Τοχύβων
- Διονυσίου Εργολήτη Εργολήτους τοῦ Δήμη-
- 5 τριου νεωτέρου ΙΙ. ΙΙ καὶ Ερμία Ζηνοδόχου νεέ-
- αῖται ἀμφοτέρους Πέρας τῆς ἐπισηνῆς ἐν-
- ἀγυιά ἀρίστην Σεβαστοῦ καὶ Πιτολέμιαϊκού νομί-

- 10 ματῶς δραχμῆς ἑκατὸν ὀκτὼ κεφάλαιον αἰς
οὐδὲν τάλι καθόλου προσηκῆται ἀποδοτῶσαν
δὲ οἱ δεδανεισμένοι τοῖς Ἰσχυριῶνι τὰς τοῦ
ἀργυρίου δραχμῆς ἑκατὸν ὀκτὼ τῆς τριακᾶτι
τοῦ Χοιᾶχ[ι] τοῦ εἰσιθῆτος τριῖτου ἔτους Ταίου
Καίσαρος Σεβαστοῦ Ερμιαϊκοῦ ἔαν δὲ μὴ
ἀποδοῦν[ι] καθὰ γέγραπται, ἀποτείστασαν
οἱ δεδανεισμένοι τοῖς Ἰσχυριῶνι τὸ μὲν δαί-
15 νειον μίεθ' ἡμολίας, τοῦς δὲ τόκους τοῦ ὑί-
πτεπτεοῦτος χρόνου τοῦς καθηκόντας, ἐγγύων]
ἀλλήλων εἰς ἐκτισιν ὄντων, τῆς πράξεως ὄσης τάλι
Ἰσχυριῶνι ἐκ τε αὐτῶν καὶ ἐξ ἑνὸς καὶ ἐξ οὐ]
20 ἔαν' αὐτῶν[αἰρηθῆται καὶ ἐκ τῶν υπαρχόντων αὐτοῖς]
πάλιν καθάτερ ἐκ δικῆς, μὴ ἐλαττωμένω περι]-
δῶν[ἀλλήλων ἀφείλει Ερμίας ἢ Ἰσχυριῶνι ἢ τῆ γυ]-
νακί αὐτῶν κίλιθ' ἐτέρων ἀσφάλαιαν, κυρία]
ἢ σὺν γραφῆ. XXXXXX (vac)

- 20 χέρι
- 25 Εργολήτης Εργολήτους καὶ Ερμίας Ζηνοδόχου νεώτερος
δεδανεισθήτα τὰς τοῦ ἀργυρίου δραχμῆς ἑκατὸν ὀκτὼ]
κεφάλαιον καὶ ἀποδοσομεν δι' ἐγγύων ἀλλήλων
καθὼτι πρόκειται. (30 χέρι) Ερμίας Ζηνοδόχου νεώτερος
καὶ Εργολήτης νεώτερος δεδανεισθήτα τὰς τῶν[αρι]
30 ἀργυρίου δραχμῆς ἑκατὸν ὀκτὼ κεφάλαιον καὶ
ἀποδοσομεν δι' ἐγγύων ἀλλήλων καθὼτι πρόκειται,
κατὰ μὴδὲν ἐλαττωμένον οὐδ ἐν οἷς ἀλλοῖς ὀφείλω]
σοὶ καθ' ἑτέραν ἀσφάλαν. (40 χέρι) Ἰσχυριῶν Διονυσίου
δεδανεισθήτα καθὼτι πρόκειται. ἔτους δευτέρου Ταίου
Καίσαρος Σεβαστοῦ Τερμανικού, Μεσορη τριακᾶς,
35 διὰ Ἀχιλλείως τοῦ πρὸς τοῖς γραφίαις κώμης
Συναοῦ καὶ ἐτέρων τῶν κέκληματῶν ταῦτα.
- Στην πίσω πλευρά (verso)
- 10 χέρι
- ἔτους β' Ταίου Καίσαρος Σεβαστοῦ Τερμανικού,

Μεσορή Λ. (δραχμών) ρη, Ισχυριανός
των Διονυσίου τριός) Ερμογένηρ και Ερμιαν.

- ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΟ ΚΡΙΤΙΚΟ ΤΙΤΟΜΝΗΜΑ
2. Ι. Μεσορή, κάτω
11. Ι. όκτώ
24. Ι. συγγράφη
26. Ι. δεικνείσμεθα, όκτώ
27. Ι. έγγυών
30. Ι. όκτώ
31. Ι. έγγυων
32. σοσ σ διορθ από μ
33. Ι. ασφάλειαν
34. Ι. δεικνείσκα
35. Ι. Μεσορή
36. Ι. γραφείω
37. Ι. Σιναρύ
40. Ρ= τριός)

ΝΕΒΕΔΑΗΝΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Ετος δεύτερο του Ιαίου Καίσαρα Σεβαστού Τεγμανικού, 30 Μεσορή, στην κώμη Σιναρύ της Κάτω Τοπαρχίας του Οξύρρυγγεϊτη Νομού. Ο Ισχυριαν, γιος του Διονυσίου, δάνεισε στον Ερμογένη το νεότερο, γιο του Ερμογένη, έγγονό του Δημητρίου, και στον Ερμία το νεότερο, γιο του Ζηνοδόδου, αιμόφοτερος Πέτρος της Εργονής, στο δόλομο, εκατον οκτώ δραχμές σε αυτοκρατορικά και προλεγματικά ασημένα νομίσματα, κεφάλαιο στο οποίο τίποτα δεν έχει προστεθεί. Οι οφειλές να επιστρέψουν στον Ισχυριανό τις εκατον οκτώ δραχμές στις 30 του Χοιαχ του επόμενου τρίτου έτους του Ιαίου Καίσαρα Σεβαστού Τεγμανικού. Εάν δεν τις επιστρέψουν σύμφωνα με το συμβόλαιο, να πληρώσουν στον Ισχυριανό το δάνειο επιβαρυνμένο με το μισό του ποσού, καθώς και τους απαραίτητους τόκους υπερημερίας. Και ως είναι εγγυητές ο ένας για τον άλλο για την εξόφληση. Ο Ισχυριαν έχει δικαίωμα απαιτήσης και εισπραχής των χρημάτων από αυτούς (τους δύο) ή από τον έναν ή από όποιον από αυτούς θέλησει και από το σύνολο της περιουσίας τους σαν να επρόκειτο για δικαστική απόφαση, ενώ τα δικαιώματά του δεν περιορίζονται όσον αφορά άλλα χρέη που

οφείλει ο Ερμίας στον ίδιο ή τη γυναίκα του σύμφωνα με άλλο συμβόλαιο. Να έχει ισχύ το συμβόλαιο.

Ο Ερμογένης, γιος του Ερμογένη, και ο Ερμίας ο νεότερος, γιος του Ζηνοδόδου, δανεισθήκαμε το κεφάλαιο των εκατον οκτώ δραχμών σε ασημένα νομίσματα και θα το επιστρέψουμε λειτουργώντας ως εγγυητές ο ένας για τον άλλο, σύμφωνα με τους παραπάνω όρους.

Ο Ερμίας ο νεότερος, γιος του Ζηνοδόδου, και ο Ερμογένης ο νεότερος δανεισθήκαμε το κεφάλαιο των εκατον οκτώ δραχμών σε ασημένα νομίσματα και θα το επιστρέψουμε λειτουργώντας ως εγγυητές ο ένας για τον άλλο, σύμφωνα με τους παραπάνω όρους, χωρίς αυτό να μειώνει τα δικαιώματά σου σχετικά με όσα άλλα σου οφείλω σύμφωνα με άλλο συμβόλαιο.

Ο Ισχυριαν, γιος του Διονυσίου, δάνεισα τα χρήματα σύμφωνα με τους παραπάνω όρους. Έτος δεύτερο του Ιαίου Καίσαρα Σεβαστού Τεγμανικού, 30 Μεσορή, Η συναλλαγή έγινε μέσω του Αγυλλέα, ετόστη του γραφείου της κώμης Σιναρύ και άλλων τόπων.

Στην πίσω πλευρά του παπίρου

Έτος δεύτερο του Ιαίου Καίσαρα Σεβαστού Τεγμανικού, 30 Μεσορή, 108 δραχμές. Από τον Ισχυριανό, γιο του Διονυσίου, προς τον Ερμογένη και τον Ερμία.

ΠΑΗΤΟΡΟΦΕΪΤΙΑ ΤΟ ΚΕΜΕΝΟ ΚΑΙ ΤΟ ΦΟΡΕΑ ΤΟΥ

Ο πάπυρος βρέθηκε στην Οξύρρυγγο και τώρα φυλάσσεται στη βιβλιοθήκη Sackler του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Διατηρεί τις αρχικές του διαστάσεις (ύψος 0,365 μ.· πλάτος 0,138 μ.), έχει όμως υποστεί σημαντική φθορά στο κεντρο του και προς τα επάνω, όπου λείπει ένα μεγάλο κομμάτι ύψους 0,13 μ. και πλάτους 0,04 μ. στο στενότερο και 0,075 μ. στο φαρδύτερο σημείο. Είναι, επιπλέον, διαστραγμένος με μικρές οπές, ιδίως στα σημεία που είχε διαλαφθεί. Όλοσού, τα τμήματα που λείπουν μπορούν εύκολα να συμπληρωθούν, καθώς η δομή και η διάταξη του κειμένου είναι οι αναμενόμενες για την εποχή. Στο επάνω και κάτω μέρος ο πάπυρος έχει περιθώριο, κάτω περίπου τριτάδιο από το επάνω. Αξιοσημείωτο από το κείμενο υπάσχει επίσης περιθώριο, δεξιά όγχι.

Η γραφή είναι χαρακτογραφική για την εποχή. Στον πάπυρο εντοπίζονται τέσσερα διαφορετικά χέφα. Το πρώτο χέφ, αυτό του γραφέα (στ. 1-24 και πίσω πλευρά), μοιάζει, όπως είναι αναμενόμενο, εξασκημένο, αν και προδίδει αρκετή βιασύνη. Ο οφειλέτης Ερμογένης (δεύτερο χέφ, στ. 25-28) θα ήταν υπεβδολικό

να χαρακτισθεί *βραδείας γράφων*, αν και η γράφη του προοδίζει έλαττην σιγουριάς. Ο οφειλτής Εγγίας (τρίτο χέρι, στ. 28-33) μπορεί να γράφει άμεσα, αν και όχι τόσο όσο ο γράφας. Αντίθετα, ο δανειστής Ισχυρίων (τέταρτο χέρι, στ. 33-37) εκτελεί τους χαρακτιστές των γραμμάτων με επιδεξιότητα που ξεπερνά και αυτή του γράφου. Το κάθε χέρι μοιάζει να χρησιμοποιεί διαφορετικό καλάμι.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

Η χρονολογία δηλώνεται ρητά στην αρχή και το τέλος του συμβολαίου, καθώς και στην πίσω πλευρά του παπίρου. Είναι το δεύτερο έτος του αυτοκράτορα Γαίου, που έχει μείνει στην ιστορία με το παρανόημο Καληγούλας (37-41 μ.Χ.), η 30η ημέρα του μηνός Μεσορή (μήνα του αινιγντακού ημερολογίου). Πρόκειται για την 24η Αυγούστου του 38 μ.Χ.

ΣΧΟΛΙΑ

Το συμβόλαιο και οι συμβαλλόμενοι δανειζόμενοι και δανειστής

Το συμβόλαιο αφορά ένα δάνειο 108 δραχμών που συνάττει ο Ισχυρίων (δανειστής) με τον Εμμολένη και τον Εγμα (οφειλτές). Οι δύο οφειλτές περιγράφονται ως *Πέραι της Επρωής* (στ. 6). Ο ορος δεν προσδιορίζει την εθνικότητα των ανθρόπων στους οποίους αναφέρεται, αλλά αποτελεί ορολογία που παραπέμπει στη νομική και ενίοτε κοινωνική τους θέση (Oates 1963: Vanderleyen 1988: La da 1997: 563-569- Clarysse – Thompson 2006: 157-159).

Στους στ. 21-23 το παρόν συμβόλαιο υφαινόσεται ότι κάποιος από τους δύο οφειλτές (από τους στ. 32-33 προκύπτει ότι πρόκειται μάλλον για τον Εγμα) χρωστούει ήδη χρήματα στον Ισχυρίωνα ή τη γυναίκα του βάσει άλλου, προγενέστερου συμβολαίου. Παρότι η πλειονότητα των δανείων που έχουν βρεθεί αφορούν συναλλαγή μεταξύ ανδρών, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που συννατάμε γυναίκες στο ρόλο του δανειστή ή του δανειζόμενου. Σε αυτές τις περιπτώσεις συνηθίζεται να συνοδεύονται από κάποιον κηδεμόνα (*κύριον*), συνήθως το σύζυγό τους, τον αδελφό, τον πατέρα, κάποιον άλλο συγγενή ή μη συγγενή (βλ. επίσης ΠΙ). Σπάνια συμβαίνει να μη δηλώνουν κάποιον *κύριον* (Ruppelch 1967: 16-17). Στην προκείμενη περίπτωση δεν είναι σαφές ποια ήταν η δομή του προγενέστερου συμβολαίου, εάν δηλαδή η αποπληρωμή του δανείου θα γινόταν στη γυναίκα του Ισχυρίωνα ή στον ίδιο. Η φράση "*κύρια ή συγγράφη*" που κλείνει το κύριο μέρος του συμβολαίου, εισηγμάνει την ισχύ του (βλ. Haessler 1960: Wolff 1941).

Η πράξη λαμβάνει χώρα στην κώμη Σινάου του Οξύρυνχέτη νομού. Η κώμη αυτή είναι γνωστή από πολλά έγγραφα και η ιστορία της φαίνεται να εκτείνεται από τον 3ο αι. π.Χ. ως τον 6ο αι. μ.Χ. Βρισκόταν στη δυτική όχθη του Βαήρ Jussif, όπως και η Οξύρυνχος, αλλά πολύ βορειότερα, καθώς υπάγεται στην Κατω Τοπαρχία του νομού (για τη διοικητική οργάνωση της χώρας της Αιγύπτου, βλ. Π8). Θα πρέπει να υποθέσουμε ότι θα υπήρχαν αρκετά αντίγραφα του συμβολαίου. Πιθανότατα ένα για κάθε συμβαλλόμενο και τουλάχιστον ένα για τις αρμόδιες αρχές.

Το δάνειο, οι ποινές και τα νομίσματα

Η προθεσμία για την εξόφληση του δανείου δεν είναι σταθερή στα συμβόλαια αυτού του τύπου, αλλά ορίζεται κατά περίπτωση επακριβώς (Ruppelch 1967: 21-22, 68-73). Στο προκείμενο συμβόλαιο οι δανειστές οφείλουν να επιστρέψουν τα χρήματα την 30η ημέρα του μήνα Χοιάχ του *Ιρβίτου* έτους του αυτοκράτορα Γαίου, δηλ. τέσσερις μήνες και πέντε ημέρες μετά τη συναψη του δανείου (στ. 9-13). Η συμπεληρωση του έτους στο στ. 12 έχει γίνει ενδεικτικά, και μπορεί στην πραγματικότητα η προθεσμία να ήταν μεγαλύτερη.

Το συμβόλαιο δηλώνει ξεκάθαρα ότι η εξόφληση του εν λόγω δανείου σε τίποτε δεν επιτρεθεί τα άλλα χρέη του Εγμα προς τον Ισχυρίωνα. Οι οφειλτές αποδέχονται την ευθύνη να αποπληρώσουν το δάνειο προσωπικά υπογράφοντας ο καθένας το έγγραφο, αλλά και καλούνται να λειτουργήσουν ως εγγυητές ο ένας για τον άλλο, "*δὲ ἐργων ἀλλήλων*" (Taubenschlag 1955: 305-306).

Οι τόκοι δεν προσδιορίζονται στο κείμενο, ενδεχομένως επειδή έτειναν να είναι σταθεροί κατά την περίοδο που γράφτηκε ο πάπυρος. Σε περίπτωση καθυστέρησης της πληρωμής οι οφειλτές θα πρέπει να επιστρέψουν το αρχικό κεφάλαιο και επιπλέον 50% της αξίας του (*ήμισια*), καθώς και τους τόκους για όλη την περίοδο της καθυστέρησης (πρβλ. ποινές για εγγυαδούς στην Ε11). Η πρόβλεψη αυτή είναι αναμενόμενη στα συμβόλαια δανείων της ρωμαϊκής εποχής (βλ. Lewis 1945). Αν οι οφειλτές δεν ηργούσαν τους όρους του συμβολαίου, ο Ισχυρίων είχε δικαίωμα να στραφεί εναντίον ενός ή και των δύο, αφού το συμβόλαιο αυτό αποτελούσε εκτελεστό τίτλο.

Το συμβόλαιο προσδιορίζεται το ακριβές είδος των νομισμάτων με τα οποία γίνεται η συναλλαγή (στ. 7-8). Το *ἀργύριον Σέβατον* αναφέρεται στα τετραόραχια του Πιβέριου που ήταν κέρμα από ασήμι και χαλκό (στ. 7-8: West – Johnson 1944: 1-12). Το επίθετο *πτολέμαϊκον* (στ. 7) παραπέμπει στα ασημένια

νομίσματα της εποχής του Αυγούστου, που ονομάζονται έτσι γιατί διατήρησαν τη σύνθεση των νομισμάτων της πτολεμαϊκής περιόδου. Οι δραχμές της εποχής του Αυγούστου είχαν πιθανότατα εξισωθεί με το σηστέριτιο, ενώ τα τετράδραχμα του Τιβέριου περιείχαν ποσοστά ασημιού αντίστοιχα με αυτά του ρωμαϊκού δηναρίου και είχαν αξία 27, 28 ή 29 οβολών (Rupprecht 1994: 33- Duncan-Jones 1994: 232-235).

M. Μαλόντα

II. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ – ΠΡΟΣΤΑΓΜΑΤΑ/ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

Οι επιστολές που σφίονται στους παπύρους μπορούν να διακριθούν σε ιδιωτικές επιστολές μεταξύ συγγενών και φίλων για θέματα προσωπικά ή οικογενειακά, επαγγελματικές επιστολές (Geschäftsbriefe) που απευθύνουν δημόσιοι αξιωματούχοι σε ιδιώτες ή αντίστροφα, προκειμένου να ρυθμιστούν φορολογικά ή άλλα θέματα (Π5) και τέλος, επίσημες επιστολές που αποτελούν μέρος της υπηρεσιακής αλληλογραφίας μεταξύ των αξιωματούχων (Π3).

Μορφή επιστολής έχουν και ορισμένα βασιλικά ή αυτοκρατορικά διατάγματα αποδέκτες των επιστολών αυτών είναι οι αξιωματούχοι οι υπεύθυνοι για την εφαρμογή ή την περαιτέρω προώθηση αυτών των διαταγμάτων (βλ. *P.Amh.* II 33 και Π4 στ. 15). Υπάρχουν, ωστόσο, και τα λεγόμενα άμεσα διατάγματα που δεν απευθύνονται σε συγκεκριμένο άτομο και ξεκινούν π.χ. με τη χαρακτηριστική φράση *βασιλέως προστάξαντος* (π.χ. *BGLI VI 1211*).

Τα βασιλικά διατάγματα των Πτολεμαίων που σφίονται σε παπύρους και επιγραφές έχουν συγκεντρωθεί στο μεγαλύτερο μέρος τους από την M. Th. Lenger στο *C.Ord.Ptol.* (βλ. και Lenger 1990). Ως προς το περιεχόμενο, τα διατάγματα είναι κείμενα που χορηγούν προνόμια (Π4), φορολογικές απαλλαγές ή αμνηστίες, είτε ρυθμίζουν διοικητικά, οικονομικά και άλλα θέματα, όπως τους φόρους, τα μονοπώλια, τις εξαγωγές του σιτου, τη λατρεία κτλ. (πρβλ. E8-E10).

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΝΘΟΛΟΓΙΟ
ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΠΑΠΥΡΟΙ
ΤΗΣ ΜΕΤΑΚΛΑΣΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ

κείμενα, μετάφραση, σχολιασμός

Επιμέλεια : Σοφία Ανεζήρη

ΑΘΗΝΑ 2009